

BOGDAN IDZIKOWSKI
Uniwersytet Zielonogórski

WIZJA WŁASNEJ PRZYSZŁOŚCI ZIELONOGÓRSKICH GIMNAZJALISTÓW

Młodzież jako kategoria zorientowana na przyszłość

Badania młodzieży skupiają uwagę licznych środowisk naukowych, polityków, dziennikarzy, młodzież bowiem jest kategorią, której rozwojem (w różnych sferach — biologicznej, społecznej, kulturowej itp.) zajmują się wyspecjalizowane instytucje tworzące najczęściej rozbudowane systemy wpływu na planowy i celowościowo zorientowany (normatywnie intencjonalny) przebieg procesu socjalizacji. (O różnych instytucjonalnych układach generujących i kontrolujących proces socjalizacji młodzieży pisze Edward Hajduk w artykule zamieszczonym w tym tomie „Rocznika Lubuskiego”). Owa troska o młode pokolenie jest uzasadniona koniecznością inwestycji w przyszłość tego demograficznego segmentu struktury społecznej. To dla pomyślnej realizacji zadań rozwojowych pokolenia nastolatków dorosłe społeczeństwo podejmuje zabiegi edukacyjne i wychowawcze, biorąc pod uwagę, że młodzi są kategorią reaktywną, słabo troszczącą się o przyszłość, koncentrującą się na przeżywaniu codzienności, doświadczaniu wrażeń sytuacyjnych, czerpaniu przyjemności z doświadczenia „tu i teraz”. To, co przyszłe, wydaje się im zbyt odległe, stąd nierealne, obarczone raczej obowiązkami definiującymi życie człowieka dorosłego jako konieczność wypreparowaną ze spontaniczności i wolności wyboru. Jeśli taki obraz młodzieży staje się znaczącym wzorem jej opisu dokonywanego przez pokolenie rodziców, nauczycieli i innych podmiotów socjalizacji, to oczywiste staje się ignorowanie przez nich strategii uzgadniania owej wizji przyszłości z pokoleniem wstępującym. Jest ono albo zupełnie nieobecne w dyskursie o własnej przyszłości, albo dopuszczane fasadowo i raczej częściej przez te instytucje (np. media), dla których edukacja nie stanowi funkcji naczelnej.

W świetle powyższych refleksji na podkreślenie zasługują te ośrodki naukowe i ci badacze, którzy rozpoznają orientacje i plany życiowe właśnie pokolenia wstępującego. Szczególne walory poznawcze mają badania longitudinalne (panelowe i podłużne), które pokazują u badanych przechodzących przez kolejne fazy (progi) życia społecznego i indywidualnego ewolucję nastawień normatywnych i obrazu przebiegu własnej biografii. W Polsce

liderem takich badań jest ośrodek toruński. O założeniach metodologicznych i teoretycznych prac prowadzonych przez zespół toruński od lat siedemdziesiątych pisze m.in. Ryszard Borowicz (2000).

Badania podłużne (a w odniesieniu do znaczącej części próby także panelowe) prowadzi ośrodek zielonogórski kierowany przez Edwarda Hajduka. Koncentrują się one na procesach socjalizacji uczącej się młodzieży. Jednym z obszarów problemowych tych badań jest ustalenie orientacji wartościujących młodzież oraz jej wizji własnej przyszłości. Badania te są wspólnym, polsko-niemieckim projektem badawczym, realizowanym we współpracy z zespołem kierowanym przez Hansa Merkensa z Freie Universität w Berlinie. Ich pierwszy etap, obejmujący lata 1992-1995, został zakończony. Drugi rozpoczął się w 2001 roku i zamierzony jest na trzy lata.

Pierwszy etap realizowano w Słubicach (zespół polski) oraz we Frankfurcie i Berlinie (zespół niemiecki). Dokonano czterokrotnych badań uczniów szkół słubickich w kolejnych latach, zaczynając w roku 1992, czyli w pierwszej, „szokowej” fazie transformacji systemowej i wdrażania planu Balcerowicza w Polsce (w Niemczech był to pierwszy etap scalania dwóch państw niemieckich po zjednoczeniu w 1989 roku).

Wyniki badań polskiego zespołu były prezentowane na licznych seminariach i konferencjach oraz w postaci publikacji zwartych (Idzikowski 1998; zob. także *Spoleczne postawy...* 1995 i *Orientacje młodzieży...* 1999). Były również podstawą analiz naukowych w rozprawach doktorskich (E. Papiór i K. Lisowski — prace przygotowane do druku).

Drugi etap badań przebiega w zgoła różnych uwarunkowaniach zewnętrznych (makrostrukturalnych) i środowiskowych. Ich początek (rok 2001) przypada na czas ożywionej dyskusji o integracji europejskiej, walki z terroryzmem, ekspansji ruchów antyglobalizacyjnych. Jest to wejście społeczeństwa polskiego w dwunasty rok doświadczania skutków procesu transformacji systemowej, radykalizacji nastrojów społecznych i znaczącej przebudowy sceny politycznej, pogarszania się kondycji gospodarki i stanu budżetu państwa — a głównie pogorszenia sytuacji materialnej znacznych grup społeczeństwa. Badania te zlokalizowano w odmiennym środowisku terytorialnym (w średnim mieście wojewódzkim — Zielonej Górze) oraz w nowym typie instytucji edukacyjnej (gimnazja).

Jednym z wielu obszarów problemowych podlegających rozpoznaniu badawczemu na próbie zielonogórskich gimnazjalistów było zdiagnozowanie wizji własnej przyszłości tej kategorii młodzieży. Kolejne fragmenty tego opracowania są pierwszym sprawozdaniem z pomiaru dokonanego w 2001 roku.

Konceptualizacja zmiennych i tworzenie indeksów orientacji badanych gimnazjalistów

Badaniami objęto 538 uczniów pierwszych klas zielonogórskich gimnazjów¹. Zmienną zależną (poszukiwaną) czynimy w tym opracowaniu dwa rodzaje orientacji prospektywnej. Każda z nich składa się także z dwóch indeksów typologicznych. Pierwszy rodzaj orientacji projektującej zawiera treściowe składniki odnoszone do perspektywy czasowej. Pytaliśmy badanych uczniów, czy w ich strategiach życiowych i myśleniu dominuje czas teraźniejszy, czy przyszły. Jeśli badani wyżej cenią życie bieżące, sytuacje doświadczane codziennie, unikają myślenia o przyszłości, to orientację taką nazywamy s y – t u a c y j n ą, nakierowaną na teraźniejszość. Jeśli badani wyżej cenią planowanie swojej przyszłości i myślą o niej jako o celu własnych wyborów i wysiłku edukacyjnego, to orientację taką nazywamy a n t y c y p a c y j n ą. Drugi rodzaj orientacji prospektywnej zawiera ocenne składniki własnej przyszłości o dwóch wektorach walencji: dodatniej — tworzące orientację o p t y m i s t y c z n ą oraz ujemnej — konstytuującej orientację p e s y m i s t y c z n ą.

W obu rodzajach rozpoznawanych orientacji prospektywnych (temporalnej i ewaluacyjnej) utworzyliśmy indeksy aprobaty składające się z trzystopniowej skali: wysokiej aprobaty, przeciętnej aprobaty oraz aprobaty niskiej dla danej orientacji (dezaprobaty). Indeksy te zostały wyodrębnione statystycznie na podstawie średnich wartości uzyskanych dla poszczególnych składowych (itemów) w pytaniach objętych analizą. Im wartości te były bliższe 1, tym wyższy był poziom akceptacji dla danego typu orientacji.

Wypowiedzi uczniów dotyczące planowania własnej przyszłości² oraz oceny możliwości poprawy bądź pogorszenia ich sytuacji w przyszłości³

¹ Liczba badanych uczniów ulega niewielkim zmianom, gdyż za podstawę wyliczeń wielkości N przyjęto tylko te odpowiedzi badanych, które nie zawierały pominięć.

² Orientację prospektywną zawierającą czasowy (temporalny) składnik treściowy zrekonstruowaliśmy na podstawie analizy odpowiedzi na pytanie: Są ludzie, którzy żyją z dnia na dzień i tacy, którzy planują swoją przyszłość. W jaki sposób Ty myślisz o przyszłości?: a) nie trzeba za dużo myśleć o rzeczach, które się jutro wydarzą, b) jest ważne, by myśleć o przyszłości, c) ważne jest tylko to, jak żyje się „tu i teraz”, d) lepiej jest dokładnie wiedzieć, co jest do zrobienia w najbliższym czasie, e) dopiero, kiedy podjęcie decyzji jest konieczne, zastanawiam się, co zrobić, f) przyszłość wygląda bardzo niepewnie, g) podejmując decyzje, należy się zastanowić, jakie konsekwencje mogą one mieć w przyszłości, h) o tym, co będę robić w przyszłym tygodniu, myślę dopiero, kiedy on nadejdzie, i) przyszłość jest tak niepewna, że niemożliwe jest jej wcześniejsze planowanie, j) jeśli nie myślisz o przyszłości, w zasadzie nie należy się dziwić, że w końcu zostaje się z niczym, k) życie przeciętnego człowieka zawsze zmienia się na gorsze, nigdy na lepsze, l) jest mi wszystko jedno, co będzie jutro.

³ Orientację prospektywną zawierającą składnik ewaluacyjny zrekonstruowaliśmy na podstawie pytania sondującego, jak oceniają badani swoją przyszłość: Jak myślisz, z czym u Ciebie w najbliższym czasie będzie lepiej, a z czym gorzej? a) z zaspokojeniem potrzeb materialnych, b) z szansami realizacji własnych celów, c) z posiadaniem pewności, że znajduję lepszą pracę, d) z posiadaniem przyjaciół, e) z życiem codziennym, f) z moimi osiągnięciami w szkole, g)

poddano analizie czynnikowej oraz analizie frekwencyjnej rozkładu średnich dla każdej składowej w obu pytaniach głównych. Na tej podstawie utworzono dwie typologie orientacji prospektywnej uczniów:

1) pierwszą, wyodrębnioną na podstawie kryterium temporalnego z dwoma typami orientacji: orientacją *s y t u a c y j n ą* (nastawioną na teraźniejszość) i *a n t y c y p a c y j n ą* (nastawioną na przyszłość);

2) drugą, wyodrębnioną na podstawie samooceny szans badanych na polepszenie własnego życia, także z dwoma typami orientacji: orientacją *o p t y m i s t y c z n ą* i orientacją *p e s y m i s t y c z n ą*.

Zmienną niezależną w naszej analizie stanowiła orientacja wartościująca wyodrębniona statystycznie na podstawie analizy czynnikowej i analizy frekwencyjnej rozkładu średnich odpowiedzi dla każdej składowej w pytaniu sondującym: Co obecnie w życiu badanych gimnazjalistów przedstawia szczególną wartość? Chcieliśmy ustalić, co aktualnie konstytuuje postawę życiową badanych. Pytanie to zawierało następujące składowe:

- a) odniesienie sukcesu w zawodzie,
- b) posiadanie przyjaciół,
- c) nieuleganie potrzebie osiągnięć,
- d) posiadanie dużo wolnego czasu,
- e) branie z życia ile się da,
- f) rozwijanie własnych umiejętności,
- g) stałe spełnianie wymagań w szkole,
- h) możliwość spontanicznego robienia tego, co się chce,
- i) kroczenie naprzód i osiąganie czegoś w życiu.

Badani wypowiedzieli się w czterostopniowej skali: (1) przedstawia bardzo dużą wartość, (2) dużą wartość, (3) małą wartość, (4) nie przedstawia żadnej wartości.

Na podstawie analizy czynnikowej wyodrębnione zostały dwa czynniki, które utworzyły dwa typy aktualistycznej orientacji wartościującej badanych gimnazjalistów:

A) czynnik 1, który nazwaliśmy orientacją *h e d o n i s t y c z n ą*, utworzony z następujących składowych: szczególna wartość – czas wolny (0,799); szczególna wartość – spontaniczność (0,607); szczególna wartość – branie z życia ile się da (0,582);

B) czynnik 2, który nazwaliśmy orientacją *p e r f e k c j o n i s t y c z n ą*, nakierowaną na sukces, utworzony ze składowych: szczególna wartość – kroczenie naprzód i osiąganie czegoś w życiu (0,583); szczególna wartość – rozwijanie własnych umiejętności (0,579); szczególna wartość – spełnianie

z możliwościami organizacji wolnego czasu. Na pierwsze pytanie badani odpowiadali w czterostopniowej skali: (1) zdecydowanie się zgadzam, (2) raczej się zgadzam, (3) raczej się nie zgadzam, (4) nie zgadzam się. W pytaniu drugim skala także była czterostopniowa, ale zawierała ocenę szans badanych na poprawę lub pogorszenie ich sytuacji: (1) na pewno będzie lepiej, (2) raczej będzie lepiej, (3) raczej będzie gorzej, (4) na pewno będzie gorzej.

wymagań w szkole (0,515); szczególna wartość – odniesienie sukcesu w zawodzie (0,509).

Dla ustalenia frekwencji badanych w obu typach (czynniki) orientacji wartościującej dokonaliśmy analizy średnich odpowiedzi w obrębie składowych głównych. Utworzyliśmy dla obu typów orientacji wartościującej dwa indeksy aprobaty składające się z trzech poziomów aprobaty: wysokiego, przeciętnego i niskiego. W tabeli 1 prezentujemy rozkład indeksów poziomu aprobaty w obu typach orientacji wartościującej.

Tabela 1

Typ orientacji wartościującej badanych a poziom ich aprobaty dla wartości składowych

Typ orientacji	Indeks aprobaty					
	wysoka aprobata		przeciętna aprobata		niska aprobata	
	N	%	N	%	N	%
Hedonistyczna (N = 525)	225	42,9	281	53,5	19	3,6
Perfekcjonistyczna (N = 524)	285	54,4	229	43,7	10	1,9

W typie orientacji hedonistycznej dominują wartości przyjemnościowe, życie „na gorąco”, przeżywane raczej w kręgu przyjaciół. Najważniejsze jest posiadanie czasu wolnego oraz spontaniczność zachowań. To cechy stanowiące wyróżnik młodości, stąd wykrystalizowanie się takiej orientacji wśród gimnazjalistów nie dziwi. Potwierdza potoczne postrzeganie młodości jako czasu bez troski, zabawy w kręgu rówieśniczym. W porównaniu z rozkładem frekwencji w orientacji perfekcjonistycznej widać, że wartości hedonistyczne — jakkolwiek ważne dla badanych — znajdują najwyższą aprobatę u mniejszego odsetka badanych niż wartości perfekcjonistyczne. Różnica netto w tym poziomie aprobaty wynosi 11,5% na korzyść wartości perfekcjonistycznych. Także niższy odsetek badanych wyraża się z dezaprobatą tych wartości.

Wynik ten zdaje się falsyfikować hipotezę o braku chęci młodych ludzi do doskonalenia swoich umiejętności, do bycia najlepszym w szkole i w przyszłym zawodzie i do kroczenia naprzód, by coś osiągnąć w życiu.

Młode pokolenie jest coraz częściej opisywane jako kategoria nastawiona konsumpcyjnie, unikająca angażowania się w społeczne uczestnictwo, socjalizowana przez media elektroniczne — głównie telewizję i komputer (zob. Melosik 2000; Świda-Ziemia 1995; Bauman 2001). Taki wzór socjalizacji kształtuje orientacje hedonistyczne (z dominacją wartości konsumpcyjnych), a obniża orientację na sukces i rozwój. Nasze ustalenia zdają się osłabiać radykalizm takich sądów. Być może dotyczy to tylko tej kategorii nastolatków (tj. gimnazjalistów żyjących w średnim mieście), ale to właśnie o nastolatkach w tym wieku rozwojowym pisze Z. Melosik jako o kategorii demograficznej najbardziej podatnej na reklamę, ulegającej presji rynkowego konsumeryzmu, unikającej angażowania się w problemy „świata dorosłych” (Melosik 2000).

Wpływ orientacji wartościującej badanych na postrzeganie własnej przyszłości

Wspomnieliśmy wcześniej, że zmienną poszukiwaną w naszych analizach jest wizja przyszłości zielonogórskich gimnazjalistów. Interesowały nas dwa rodzaje orientacji prospektywnej: temporalna i ocenna (ewaluacyjna). Tworzenie obu orientacji, ich typologiczną strukturę oraz statystyczne miary ich wyodrębniania już omówiliśmy. W tym miejscu dokonamy typologicznej analizy badanych uczniów (tworzących owe typy) oraz odpowiemy na pytanie, czy typ orientacji wartościującej (czyli co w aktualnej fazie życia dla badanej młodzieży jest najważniejsze) rzutuje na postrzeganie przez nią własnej przyszłości.

Orientacja prospektywna — sytuacyjna i antycypacyjna a typ orientacji wartościującej badanych

Na podstawie analizy czynnikowej odpowiedzi na pytanie sondujące, czy młodzi zielonogórzanie myślą o swojej przyszłości i czy planują jej strategię, utworzone zostały dwa czynniki konstytuujące dwa typy tej orientacji:

A) czynnik 1, nazwany przez nas orientacją *s y t u a c y j n ą* (nakierowaną na terażniejszość), utworzony przez składowe:

- dopiero, kiedy decyzja jest konieczna, zastanawiam się, co zrobić (0,718),
- ważne jest tylko „tu i teraz” (0,659),
- o tym, co będę robił w przyszłym tygodniu, myślę, gdy on nadejdzie (0,612),
- nie trzeba za dużo myśleć o przyszłości (0,581),
- jest mi wszystko jedno, co będzie jutro (0,500).

Jest to wyraźnie werbalizowana niechęć do wybiegania myślami w przyszłość i planowania jej kształtu. Ważne dla tego typu orientacji jest życie chwilą i rozwiązywanie tylko bieżących (sytuacyjnych) problemów. Na podstawie tego czynnika utworzono indeks aprobaty dla orientacji sytuacyjnej z podziałem na trzy stopnie aprobaty dla niej: wysoką aprobatę, przeciętną i niską aprobatę dla orientacji na terażniejszość;

B) czynnik 2, nazwany przez nas orientacją *a n t y c y p a c y j n ą* (na przyszłość), utworzony przez składowe:

- jest ważne myśleć o przyszłości (0,646),
- ważne jest wiedzieć, co jest do zrobienia (0,614),
- podejmując decyzję, należy myśleć o konsekwencjach (0,596),
- jeśli nie myśli się o przyszłości, można zostać z niczym (0,518).

Jest to orientacja cechująca młodych, dla których zarówno przyszłość, jak i świadomość odpowiedzialności za konsekwencje swoich działań to ważne

przesłanki konstruowania strategii życiowych. Ta młodzież traktuje przyszłość odpowiedzialnie z poczuciem sprawstwa. Również w tym typie orientacji utworzyliśmy — na podstawie frekwencji rozkładu średnich dla poszczególnych składowych — indeks aprobaty dla orientacji antycypacyjnej złożony z trzech stopni: wysokiej, przeciętnej i niskiej aprobaty dla myślenia o przyszłości.

Tabela 2

Typ orientacji prospektywnej a poziom aprobaty badanych

Typ orientacji	Indeks aprobaty					
	wysoka aprobata		przeciętna aprobata		niska aprobata	
	N	%	N	%	N	%
Sytuacyjna (na terażniejszość) (N = 528)	54	10,2	279	52,8	195	36,9
Antycypacyjna (N = 526)	147	27,9	340	64,7	39	7,4

Jak widać w tabeli 2, życie chwilą obecną i unikanie myślenia o przyszłości znajduje mniejszą aprobatę wśród badanych niż orientacja antycypacyjna. Różnica netto wynosi 17,7% na korzyść orientacji antycypacyjnej. Jeszcze większą różnicę widać we wskaźnikach wyrażających dezaprobatę dla obu typów orientacji. Orientację sytuacyjną odrzuca lub wyraża dla niej bardzo niską aprobatę aż 36,9% badanej młodzieży, gdy dla orientacji antycypacyjnej odsetek ten wynosi tylko 7,4% odrzuceń.

Młodzi zielonogórzanie częściej myślą o swojej przyszłości, chociaż dla co dziesiątego badanego ważniejsze jest życie „tu i teraz” (wysoka aprobata dla orientacji sytuacyjnej). Dodać trzeba, że nie oznacza to, iż także dla co dziesiątego badanego orientacja na przyszłość jest obiektem dezaprobaty. Takie nastawienie deklaruje mniejszy odsetek gimnazjalistów (7,4%). Większość z nich wyraża przeciętny poziom aprobaty dla orientacji na przyszłość (64,7%). Jest to najwyższy wskaźnik procentowy w indeksie aprobaty, co oznacza ujawnienie się silnej tendencji wśród młodzieży gimnazjalnej do utrzymywania zainteresowania zarówno życiem codziennym (to ono jest pełne wrażeń, radości, intensywnych przeżyć w grupie rówieśniczej), jak i myśleniem o przyszłości, która jest dla nich ważnym etapem w życiu, wymagającym nie tylko planowania, ale także odpowiedzialnego dokonywania wyborów i zaangażowania.

Zobaczmy, czy wyodrębniony statystycznie czynnik różnicujący — aktualistyczna orientacja wartościująca — wpływa na oba typy orientacji prospektywnej badanych.

Tabela 3

Wpływ orientacji wartościującej badanych na ich orientację sytuacyjną (na terazniejszość)

Orientacja sytuacyjna (na terazniejszość)	Typ orientacji wartościującej											
	orientacja hedonistyczna						orientacja perfekcjonistyczna					
	wysoka aprobata		przeciętna		niska aprobata		wysoka aprobata		przeciętna		niska aprobata	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Wysoka aprobata	40	17,8	13	4,6			34	11,9	17	7,4	2	20,0
Przeciętna aprobata	130	57,8	139	49,5	9	47,4	145	50,9	127	55,5	5	50,0
Niska aprobata (lub dezaprobata)	55	24,4	129	45,9	10	52,6	106	37,2	85	37,1	3	30,0
Razem	225		281		19		285		229		10	

Test Chi-kwadrat w korelacji orientacji sytuacyjnej z orientacją hedonistyczną = 0,000; z orientacją perfekcjonistyczną = 0,381.

Przedstawiony rozkład danych procentowych w tabeli krzyżowej pokazuje, że przejawianie przez badanych aktualistycznej orientacji hedonistycznej wpływa różnicująco na ich orientację sytuacyjną. Zależność ta jest istotna statystycznie. Młodzi zielonogórzanie wyrażający wysoką aprobatę dla orientacji hedonistycznej częściej darzą także wysoką aprobatą orientację na terazniejszość. Zależność ta przebiega wg regularności empirycznej: im wyższa aprobata dla wartości hedonistycznych badanych gimnazjalistów, tym wyższe ich uznanie dla orientacji sytuacyjnej (17,8 : 4,6 : 0). Ten kierunek zależności wg regularności empirycznych uwidocznia się także we wpływie orientacji hedonistycznej na przeciętny poziom aprobaty dla orientacji sytuacyjnej, różnice procentowe jednak są tu mniejsze. Odwrotny kierunek zależności (także regularnej empirycznie) widać we wpływie na niski stopień aprobaty dla orientacji sytuacyjnej: im niższa aprobata dla wartości hedonistycznych, tym wyższy odsetek dezaprobata dla orientacji na terazniejszość (sytuacyjną). Różnice procentowe są tu znaczne i istotne statystycznie.

Drugi typ orientacji wartościującej — orientacja perfekcjonistyczna (zob. tab. 3) nie różnicuje orientacji na terazniejszość na poziomie istotnym statystycznie. Brak jest regularności empirycznych we wpływie tego czynnika na orientację sytuacyjną badanych gimnazjalistów, także dystans procentowy w obu indeksach aprobaty jest niewielki.

Przyjrzyjmy się, czy aktualistyczna orientacja wartościująca wpływa różnicująco na orientację antycypacyjną uczniów gimnazjów. Ta orientacja interesuje nas szczególnie, gdyż przedmiotem analizy czynimy postrzeganie swojej przyszłości przez zielonogórskich nastolatków. Nadto po wyznaczeniu metodą analizy czynnikowej typu orientacji antycypacyjnej wskazaliśmy, że

uczniowie częściej podzielają pogląd, iż o przyszłości należy myśleć, niż uznają, że życie liczy się tylko „tu i teraz” (zob. tab. 2).

Tabela 4

Wpływ orientacji wartościującej badanych na ich orientację antycypacyjną

Orientacja antycypacyjna	Typ orientacji wartościującej											
	orientacja hedonistyczna						orientacja perfekcyjna					
	wysoka aprobatą		przeciętna		niska aprobatą		wysoka aprobatą		przeciętna		niska aprobatą	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Wysoka aprobatą	86	38,4	55	19,6	5	26,3	102	35,9	43	18,9	1	10,0
Przeciętna aprobatą	118	52,7	211	75,4	10	52,6	172	60,6	162	71,1	5	50,0
Niska aprobatą (lub deza-aprobatą)	20	8,9	14	5,0	4	1,1	10	3,5	23	10,1	4	40,0
Razem	224		280		19		284		228		10	

Test Chi-kwadrat w obu korelowanych typach orientacji wartościującej z orientacją antycypacyjną wyniósł = 0,000, co oznacza zależność istotną statystycznie.

Indeks aprobaty dla orientacji antycypacyjnej zależy istotnie statystycznie od indeksów orientacji hedonistycznej uczniów, przy czym wpływ ten jest nieregularny empirycznie. Badani deklarujący wysoką aprobatę dla wartości hedonistycznych równocześnie deklarują wysoką aprobatę dla orientacji antycypacyjnej (38,4%). Jeśli ten wskaźnik porównamy ze wskaźnikiem, który uzyskała wysoka aprobatą dla orientacji na przyszłość uczniów deklarujących wysoką orientację perfekcyjną (35,9%), to widać niewielką przewagę pierwszego odsetka. Takie ustalenie odbiega od naszych domysłów, że młodzi ludzie wyznający obecnie wartości hedonistyczne są bardziej zorientowani na teraźniejszość, a ceniący perfekcjonizm myślą o przyszłości. Ani uzyskany wskaźnik dla wysokiej aprobaty orientacji na teraźniejszość wśród hedonistów (17,8%), ani też odsetek perfekcjonistów częściej myślących o przyszłości (35,9%) nie dają podstaw do takiego wnioskowania, ponieważ aż 38,4% hedonistów wyraża wysoką aprobatę dla orientacji antycypacyjnej.

Widać, że radość życia chwilą, wysokie wartościowanie spontaniczności i chęć dysponowania czasem wolnym nie wykluczają troski o przyszłość. Można stwierdzić, że badani uczniowie łączą cechy młodości z pewną dozą dorosłości. Na potwierdzenie tego domysłu przytoczymy jeszcze jeden wskaźnik procentowy. 26,3% gimnazjalistów wyrażających dezaprobatę dla wartości hedonistycznych wyraża wysoką aprobatę dla orientacji na przyszłość — jest to jednak odsetek mniejszy od uzyskanego przez uczniów z najwyższego poziomu aprobaty dla obu typów orientacji — hedonistycznej i antycypacyjnej (38,4%).

Sądzymy, że nastawienia badanych, będące agregacją pozornie sprzecznych orientacji, są racjonalne. W myśl strategii lansowanych przez media orientacje to się nie wykluczają. Odpowiedzialne planowanie przyszłości, inwestycja we własny rozwój nie musi oznaczać ascetycznej rezygnacji z sytuacyjnych przyjemności. Media pokazują młodych ludzi sukcesu, olimpijczyków, stypendystów ubiegających się o miejsce w renomowanych uczelniach, którzy równocześnie korzystają z dobrodziejstw „życia na gorąco”, wspólnotowego doświadczania przyjemności bycia nastolatkiem.

Bardziej wyraziste zależności widać we wpływie orientacji perfekcyjnej na myślenie uczniów o przyszłości. Badania ujawniły regularności empiryczne: im wyższą aprobatę dla orientacji perfekcyjnej mają gimnazjaliści, tym wyższy ich odsetek wysoko ceni orientację antycypacyjną (35,9 : 18,9 : 10,0). Widzimy też zależność odwrotną: im niższa jest aprobatą badanych dla wartości perfekcyjnych, tym wyższy odsetek dezaprobaty dla orientacji antycypacyjnej (3,5 : 10,1 : 40,0).

Orientacja oceniająca własną przyszłość a aktualistyczna orientacja wartościująca badanych

Zapytaliśmy badanych, w jaki sposób myślą o przyszłości? Czy sądzą, że w ich życiu nastąpi poprawa („będzie lepiej”), czy pogorszenie („będzie gorzej”). Analiza czynnikowa wyodrębniła tylko jeden czynnik, co oznacza, że młodzież pod tym względem jest słabo zróżnicowana. Znaczna większość badanych sądzi podobnie.

Dla odpowiedzi na pytanie, czy podobnie optymistycznie, czy też podobnie pesymistycznie myśli większość badanych, dokonaliśmy indeksacji odpowiedzi z podziałem na dwustopniową skalę: „będzie lepiej” i „będzie gorzej”. Respondentów uważających, że w przyszłości im się polepszy, zakwalifikowaliśmy do typu orientacji optymistycznej, natomiast pozostałych do orientacji pesymistycznej. Zdecydowana większość badanych (71,9%) znalazła się w typie orientacji optymistycznej (28,1% gimnazjalistów tworzy typ orientacji pesymistycznej).

Widać, że badana młodzież jest ufna w swoją przyszłość. Prawie trzy czwarte badanych sądzi, że zarówno w ich życiu, jak też w życiu przeciętnego człowieka przyszłość przyniesie zmiany na lepsze. 28% badanych przyszłość widzi pesymistycznie. Być może to właśnie dla nich będzie — nazwana tak przez socjologów — owa „niegościnna przyszłość”. Nie wiemy, kim są ci badani. Czy są to uczniowie z rodzin zagrożonych ubóstwem, czy też z rodzin, które odczuwają tendencję pogarszania się ich sytuacji (utrata pracy lub zagrożenie jej utratą, pogorszenie rentowności placówek handlowych, choroba w rodzinie itp.). Może jest to ta część młodzieży, która nie odczuwa obecnie braków, ale podlega wpływowi mediów i środowiska socjalizacyjnego, które

wydają się zdominowane pesymistycznymi wizjami perspektyw makro- i mikrostruktur społecznych.

Nawet jeśli nasz domysł w tej ostatniej sprawie jest trafny, to i tak zastanawiająco wysoki odsetek uczniów nie ulega powszechnie podzielanym pesymistycznym wizjom szans rozwojowych Polaków. Te ustalenia są zbieżne z wynikami naszych badań nad młodzieżą ślubicką (Idzikowski 1998, s. 131-139). Badani młodzi ślubiczanie także z ufnością patrzyli w swoją przyszłość (w roku 1992 - 87,8% optymistów, w 1993 - 82,2%). Nieco mniej optymistycznie postrzegali badani przyszłość całego społeczeństwa (odpowiednio w obu pomiarach 63,6% i 45,1%). Widać, że wierzyli oni bardziej we własne możliwości, mieli wyższy poziom samooceny.

Po niemal dziesięciu latach badani zielonogórcy gimnazjaliści deklarują także wysoki wskaźnik ufności we własną przyszłość — chociaż warto zwrócić uwagę, że odsetek optymistów wśród uczniów zielonogórskich jest o 10% niższy od tego samego wskaźnika dla ślubiczian. Czyżby więc doświadczenia dekady transformowania systemowego nieco zweryfikowały optymizm młodych ludzi? A może to politycy, np. agresywna stylistyka „Samoobronny”, wywierają regulatywny wpływ na nastroje społeczne, w tym na wskaźniki poziomu optymizmu?

Czy typ orientacji wartościującej oraz płeć badanych różnicują orientację optymistyczną i pesymistyczną badanych?

Tabela 5

Wpływ orientacji wartościującej na optymistyczne i pesymistyczne wizje własnej przyszłości badanych

Orientacja ocenna własnej przyszłości	Orientacja wartościująca											
	hedonistyczna						perfekcjonistyczna					
	wysoka aprobata		przeciętna		niska aprobata		wysoka aprobata		przeciętna		niska aprobata	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Optymistyczna (będzie lepiej)	192	82,8	181	64,2	9	47,4	323	79,7	145	62,8	4	40,0
Pesymistyczna (będzie gorzej)	40	17,2	101	35,8	10	52,6	59	20,3	86	37,2	6	60,0

Oba typy orientacji wartościującej różnicują wskaźnik ufności we własną przyszłość gimnazjalistów na poziomie istotności statystycznej (test Chi-kwadrat = 0,000). Zobaczmy, w jakim kierunku przebiega owa zależność. Zarówno indeks aprobaty dla orientacji hedonistycznej, jak i indeks aprobaty dla orientacji perfekcjonistycznej różnicują orientację optymistyczną badanych według regularności empirycznej: im wyższa aprobata wartości hedonistycznych i perfekcjonistycznych, tym wyższy odsetek optymistycznie spoglądających w swoją przyszłość. Obrazuje to stosunek rozkładu procentowego

wpływu obu typów orientacji wartościującej: hedoniści – 82,8 : 64,2 : 47,4; perfekcjoniści – 79,9 : 62,8 : 40,0.

Widać, że nieco większy odsetek optymistów jest wśród wyznających obecnie wartości hedonistyczne. Zapewne ta kategoria badanych jest z natury bardziej optymistycznie nastawiona do świata, stąd także z ufnością spogląda w przyszłość. Odwrotną regularność empiryczną wpływu tej zmiennej niezależnej widać w rozkładzie odsetka badanych pesymistycznie postrzegających swoją przyszłość.

Niewielkie różnice procentowe wskaźników dla obu typów orientacji wartościującej nie upoważniają do formułowania wniosków, że bycie hedonistą lub perfekcjonistą inaczej usposabia badanych do oceny przyszłości w dychotomicznej skali — będzie lepiej, będzie gorzej.

Płeć a typ orientacji prospektywnej

Na zakończenie tych rozważań odniemiemy się do wpływu płci na orientację prospektywną badanych. Ten kierunek zależności nie stanowił osi naszych poszukiwań, gdyż bardziej interesowały nas zależności orientacji na terażniejszość i na przyszłość (orientacja sytuacyjna i antycypacyjna) od wartości uznawanych przez badaną młodzież, ale pod wpływem czynników socjalizacyjnych determinowanych kulturowo istnieje w polskim społeczeństwie wzór biografii tradycyjnie żeński i męski. Zobaczmy, czy obecność tego wzoru kulturowego rzutuje na postrzeganie przyszłości przez badane dziewczęta i chłopców.

Tabela 6

Płeć badanych a orientacja prospektywna

Orientacja prospektywna		Płeć			
		chłopcy		dziewczęta	
		N	%	N	%
Sytuacyjna	wysoka aprobata	31	18,8	23	8,0
	przeciętna aprobata	127	52,5	152	53,1
	niska aprobata (dezaprobata)	84	34,7	111	38,8
Antycypacyjna	wysoka aprobata	82	34,2	65	22,7
	przeciętna aprobata	139	57,9	201	70,3
	niska aprobata (dezaprobata)	19	7,9	20	7,0

Płeć nie różnicuje orientacji na terażniejszość badanych uczniów. Test Chi-kwadrat pokazał brak zależności. Na podstawie rozkładu odsetka aprobaty widać, że chłopcy są nieco bardziej zdecydowani w wyrażaniu wysokiej aprobaty dla orientacji na terażniejszość, dziewczęta minimalnie częściej odnoszą się do takiego nastawienia z dezaprobata. Wskazujemy na te różnice, mimo iż

test nie wykazał zależności statystycznej, gdyż podobne prawidłowości widać w drugim typie orientacji. W nastawieniu antycypacyjnym także chłopcy częściej wyrażają wysoka aprobatę (34,2 : 22,7), a dziewczęta są zdecydowanie bardziej ostrożne. Większy ich odsetek deklaruje przeciętny poziom aprobaty dla orientacji na przyszłość (70,3 : 57,9).

Widać, że w obu typach orientacji (sytuacyjnej i antycypacyjnej) większa grupa chłopców częściej udziela wysokiej aprobaty dla tych orientacji. Chłopcy są kategorią bardziej zróżnicowaną wewnętrzną, o nieco wyraźniej sprecyzowanych poglądach, zarówno na teraźniejszość, jak i na przyszłość. Test Chi-kwadrat wykazał przy tym, że płeć wpływa różnicująco na aprobatę dla orientacji antycypacyjnej na poziomie istotnym statystycznie (0,009).

Badania nie ujawniły zależności ocennej orientacji prospektywnej badanych od ich płci. Różnica wynosząca 5% między optymistami płci męskiej (74,4) a dziewczętami (69,8) nie jest istotna statystycznie.

Młodzież o przyszłości – próba syntezy

Badania nie dały jednoznacznej odpowiedzi, jak uczniowie zielonogórskich gimnazjów postrzegają swoją przyszłość. Na podstawie analizy czynnikowej stworzyliśmy dwie typologie orientacji prospektywnych:

1) pierwszą, wyodrębnioną wg kryterium temporalnego, tworzą dwa typy orientacji — sytuacyjna (na teraźniejszość) i antycypacyjna (na przyszłość);

2) drugą, złożoną z sądów ocennych o szansach badanej młodzieży w przyszłości, tworzą także dwa typy orientacji — optymistyczna i pesymistyczna.

Obie te typologie uczyniliśmy zmienną zależną.

Na podstawie analizy czynnikowej ustaliliśmy także, co dla badanych stanowi obecnie największą wartość. Wyodrębnione dwa czynniki utworzyły typologię aktualistycznej orientacji wartościującej badanych, złożoną z dwóch typów: orientacji hedonistycznej i orientacji perfekcjonistycznej.

Tę typologię wykorzystaliśmy jako zmienną wyjaśniającą w naszych analizach. Dodatkowo skorelowaliśmy typy orientacji prospektywnej (temporalnej i ocennej) z płcią badanych.

Ustaliliśmy, że badana młodzież nieco wyżej ceni wartości perfekcjonistyczne niż hedonistyczne, chociaż te drugie są także wysoko aprobowane. Nie daje to podstaw do formułowania wniosków radykalnych o ludycznym nastawieniu współczesnej młodzieży, nazywanej często „pokoleniem dyskotekowym” lub unikającym angażowania się w wyzwania współczesności (Melosik 2000).

W grupie orientacji prospektywnych wyodrębniono orientację sytuacyjną i antycypacyjną. Pierwsza jest sposobem na życie chwilą, „tu i teraz”, unikania obowiązków czy myślenia o przyszłości. Taka orientacja zdaje się dominować w opisie młodzieży współczesnej jako kategorii zorientowanej na „mieć”,

czerpanie przyjemności z życia chwilą, unikanie odpowiedzialności za przeszłość. Nasze badania falsyfikują (przynajmniej w odniesieniu do zielonogórskich gimnazjalistów) tego typu hipotetyczne założenia. Badani uczniowie wyżej aprobują orientację antycypacyjną i także wyższy ich odsetek wyraża się z dezaprobatą o orientacji sytuacyjnej.

Jest to ustalenie ważne dla nauczycieli. Edukacja jest inwestycją w przyszłość. Nierzadko formułowane przez pedagogów oceny, że młodzi unikają wysiłku, którego efektów nie mogą doświadczyć w krótkiej perspektywie czasowej, wydają się tylko częściowo trafne. Młodzież myśli prospektywnie, antycypuje swoją przyszłość i nie koncentruje się wyłącznie na terażniejszości.

Po skorelowaniu orientacji wartościującej z orientacją prospektywną badanych ustaliliśmy, że typ orientacji wartościującej różnicuje myślenie o przyszłości. Badani wyżej aprobujący wartości hedonistyczne wyrażali także wyższą aprobatę dla orientacji na terażniejszość. Była to zależność istotna statystycznie. Natomiast nie ujawniono zależności statystycznej między orientacją perfekcjonistyczną a orientacją sytuacyjną badanych.

Bardziej zaskakujący rezultat pomiaru uzyskaliśmy po skorelowaniu orientacji wartościującej uczniów z ich orientacją antycypacyjną. Okazało się, że badani wyżej ceniący wartości hedonistyczne równocześnie wyrażają wyższą aprobatę dla orientacji na przyszłość. Trzeba podkreślić, że gimnazjaliści ceniący wartości perfekcjonistyczne także wysoko cenią (choć nieco mniej od hedonistów) orientację antycypacyjną. Wpływ obu typów orientacji wartościującej na myślenie o przyszłości jest istotny statystycznie.

Młodzież nie ma chyba dylematu wyboru między terażniejszością a przyszłością. Wysoko ceniąc myślenie antycypacyjne, równocześnie ceni wartości hedonistyczne i perfekcjonistyczne, w tym — co uznaliśmy za interesujące ustalenie — większy odsetek hedonistów częściej myśli o przyszłości.

Zapytaliśmy badanych, w jaki sposób myślą o przyszłości: czy częściej widzą możliwość poprawy, czy pogorszenia własnej sytuacji. Na podstawie indeksu oceny poprawy lub pogorszenia sytuacji w przyszłości wyodrębniliśmy dwa typy ocennej (ewaluacyjnej) orientacji prospektywnej badanych, optymistyczną i pesymistyczną. W badanej próbie zdecydowanie przeważają gimnazjaliści o orientacji optymistycznej (71,8%). Wierzą oni w szczęśliwą przyszłość, która ma przynieść im poprawę sytuacji. Płeć nie różnicuje wskaźnika optymizmu badanych, natomiast orientacja wartościująca tak. Badani, którzy wyrażają większą aprobatę zarówno dla wartości hedonistycznych, jak i perfekcjonistycznych, zdecydowanie częściej postrzegają swoją przyszłość optymistycznie.

To ostatnie określenie jest dobrym akcentem na zakończenie tych rozważań. Niezależnie od potocznej opinii o młodzieży jako o pokoleniu straconej szansy, sami badani młodzi ufnie i bez kompleksów patrzą w przyszłość, planując jej ambitne wizje, a jednocześnie hedonistycznie doświadczają terażniejszości.

Literatura

- BAUMAN Z. (2001), Wieczność w opałach, czyli o wyzwaniach pedagogicznych płynnej nowoczesności. „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” numer specjalny.
- BOROWICZ R. (2000), Plany życiowe młodzieży, ich realizacja — świat wartości. Badania longitudinalne, „Socjologia Wychowania” XIV, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Zeszyt 339, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Toruń.
- IDZIKOWSKI B. (1998), Orientacje życiowe młodzieży szkolnej miasta przygranicznego. Badania panelowe, Zielona Góra.
- MELOSİK Z. (2000), Młode pokolenie a przemiany kultury współczesnej, [w:] Edukacja kulturalna dzieci i młodzieży, red. B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, Zielona Góra.
- ORIENTACJE młodzieży w warunkach gospodarki rynkowej (1995), red. Z. Wołk, Zielona Góra.
- SPOŁECZNE postawy młodzieży miast przygranicznych (1995), red. E. Hajduk, „Rocznik Lubuski” t. XXI, Zielona Góra.
- ŚWIDA-ZIEMBA H. (1995), Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych, Warszawa.

BOGDAN IDZIKOWSKI
 Universität zu Zielona Góra

VISION ZUR EIGENER ZUKUNFT DER GYMNASIASTEN VON ZIELONA GÓRA*Zusammenfassung*

538 Gymnasiasten aus Zielona Góra wurden gefragt, ob sie ihre Zukunft planen, oder ob sie sich nur für das Momentane im Leben interessieren, und was sie glauben, wenn sie an ihre eigene Zukunft denken, ob ihr Leben besser oder schlechter sein wird.

Die Antworten auf diese Fragen wurden einer Faktorenanalyse unterzogen, aufgrund deren zwei Typologien der prospektiven Orientierungen von den befragten Gymnasiasten mit einem dreistufigen Index der Billigung geschaffen wurden. In der ersten Typologie bildete der temporale Faktor das Kriterium der Aussonderung. Es entstanden zwei Typen der prospektiven Orientierung: situative (in bezug auf die Gegenwart) und antizipative (auf die Zukunft). In der anderen Typologie bildete das Kriterium des Schaffens die beurteilende (evaluative) Einstellung der Schüler zu ihrer Zukunft als Vision der Verbesserung oder Verschlechterung des individuellen Lebensverlaufs. Es entstanden wieder zwei Typen von der evaluativ prospektiven Orientierung: eine optimistische und eine pessimistische. Das Niveau der Billigung für diese ausgesonderten Typen der Orientierungen verband man mit der wertenden Orientierung der Untersuchten, die auch aufgrund der Faktorenanalyse geschaffen wurde. Dadurch entstanden also zwei Typen der aktualistischen Einstellung zu den Werten: hedonistische und perfektionistische Orientierung – beide bestehen aus dem dreistufigen Billigungsindex.

In den Untersuchungen stellte man fest, dass die Gymnasiasten eine Vereinigung der hedonistischen und der perfektionistischen Orientierung mit geringer Dominanz der Einstellung auf die perfektionistischen Werte sind (54% : 43%). Die Jugendlichen schöpfen ihre Freude aus der Jugendzeit, aber sie nicht nur „heiβes“ Leben, Freizeit und netten Freundeskreis, bevorzugen, sondern auch es für wichtig halten, am besten zu sein, Erfolge zu erzielen und eigene Fertigkeiten zu entwickeln. In der Gruppe der prospektiven Orientierungen drückt die Mehrheit der Untersuchten eine hohe Billigung für die antizipative und nicht für die situative Orientierung aus (28% : 10%). Es ist deutlich zu sehen, dass die Jugendlichen aus Zielona Góra mehr auf die

Zukunft als auf die Gegenwart orientiert sind. Rund 73% der Befragten äußern sich zu der situativen Orientierung mit Mißbilligung.

Die Korrelation der wertenden Orientierung mit der prospektiven Orientierung zeigte, dass Hedonisten die höhere Billigung für die Orientierung auf die Gegenwart ausdrücken. Jedoch sowohl die Hedonisten als auch die Perfektionisten wissen die antizipative Orientierung hoch zu schätzen. Wie die Statistiken zeigen, ist der Einfluß des besprochenen Faktors auf die Billigung der situativen und antizipativen Billigung statistisch wichtig. Überraschend war für die Forscher eine höhere Kennziffer der Billigung für die antizipative Orientierung unter den Hedonisten. Das Schöpfen der Freude aus dem sorglosen Leben schließt jedoch nicht die Sorge für die eigene Zukunft aus.

Unter den evaluativen Orientierungen präsentieren 72% der Untersuchten den Typ der optimistischen Orientierung. Sie glauben, dass ihre Situation in Zukunft besser wird. Beide Indexe der wertenden Orientierung (der hedonistischen und der perfektionistischen) differenzieren in der Statistik wesentlich die Kennziffer des Optimismus. Je höher die Billigung für die hedonistischen und die perfektionistischen Werte ist, um so größere Prozentzahl der Untersuchten sieht ihre Zukunft optimistisch. Das Geschlecht der Untersuchten differenziert die Billigung für keinen Typ der prospektiven Orientierungen.